

Kdo žije na vesnici

Jan Tauber: *Kdo žije na vesnici. Sociologická rozprava. Krajské nakladatelství v Ces. Budějovicích, 1965, 187 str., Kčs 8,50.*

Mezi velkými společenskými otázkami a jejich odrazem ve vědecké publicistice existuje vzájemná podmíněnost; naléhavá sociální problematika si obvykle vynucuje pozornost vědců, avšak současně je její soustavné poznávání a zveřejňování jednou z cest, které jsou nezbytné pro její řešení. Podíváme-li se z tohoto hlediska na závažnost zemědělství a odraz jeho problémů v dnešní sociologické literatuře, nemůžeme upřít, že nám narostly citelné dluhy. Srovnáme-li například soudobou situaci s tím, čím se tato oblast vyznačovala v minulosti, shledáme, že obraz je značně rozdílný.

Předválečná rurální sociologie se jistě oprávněně kritizovala pro svou služebnost agrarismu. Sedláckovi a selství — hovoříme-li termíny agrárních ideologů — se neoprávněně přisuzovalo významnější místo než jim v národním společenství skutečně náleželo. To se potom zrcadlilo také v agrární propagandě, tisku i v množství a pojetí vědecké — v našem případě především sociologické — produkce. Avšak tato známá fakta nám nemohou zastřít také skutečnost, že v tomto období vznikala početná díla, která měla cenu objektivního poznání a sehrála nemalou roli nejen mezi odborníky, ale i mezi veřejností. Zejména od zrodu známé Bláho v práce o sociologii sedláka a dělníka se začínají ve 30. letech množit nejrůznější monografické, metodologické, kulturně politické a jiné studie, jimiž česká sociologie vesnice začala, a to nikoliv neúspěšně, pronikat i za hranice a k nimž se dnes ještě v lecčems s užitektem vracíme.

Společenské převraty v prvních letech po druhé světové válce přivedly situaci jakoby skoro opačnou. Problémům rolníka a zemědělství neubýlo, ale přišlo přibýlo na významu i na citlivosti; pramen vědeckých informací však přitom vysychal. Nebyla to pochopitelně ani náhoda, ani subjektivní chyba kohokoliv. Nezbytnost socialistické industrializace průmyslu, k níž byly po několik let

oprávněně soustředěny takřka všechny síly společnosti, si nemohla nevyžádat také svou dílčí zápornou daň. Kromě jiného způsobila i dočasnou jednostrannost v nazírání na úlohu, která připadá za socialismu průmyslu a zemědělství. Jak ostatně v jiných souvislostech potvrdilo i jednání XII. sjezdu KSČ, staly se otázky zemědělství v některých kruzích do jisté míry záležitostmi podceňovanými. To — spolu se známými názory na sociologii, které po léta vládly — způsobilo, že také pole vědecké publicistiky o zemědělství začalo poskytovat obraz relativně dosti neutěšený. Vznikly mezery a prázdná místa, jejichž zacelování je procesem značně dlouhodobým.

Nelze proto bez potěšení konstatovat, že Tauberova sociologická rozprava zaujímá v tomto vývoji mimořádné postavení. Závažnost její pozice plyne z toho, jaké cíle publikace sleduje a jak je pojata. Zatím už po několik let vycházejí u nás *monografické* práce o různých stránkách zemědělské problematiky. Ekonomové zdařile řeší otázky koncepce zemědělství, plynoucí z jeho vyrovnávání na úroveň průmyslu. Existují fundované práce ekonomicko-historické (Stočes), a zejména historické (Menclová, Jech, Richtová, aj.). Vycházejí studie o stavu a vývoji pracovních sil v zemědělství (Sagara, aj.), o otázkách družstevní demokracie, o třídních přemě-

nách, o brigádách socialistické práce (Horáková), o kultuře a osvětě (Hach), o problematice osídlení atd. S výjimkou jedné obsáhlejší publikace popularizační práce, která by tyto aspekty spojovala v *syntetickém a souborném* pohledu, uchovala si vědeckost a byla přitom určena nejen pro odborníky, ale také pro veřejnost. Této nesnadné úlohy se podjal a v podobě vědecké eseje ji úspěšně splnil teprve Jan Tauber.

Vychází-li práce tohoto typu právě z jeho pera, není to náhoda. V této knížce totiž logicky vyúsťuje především autorovo *teoretické pojetí sociologie venkova*. Tauber chápe sociologii venkova jako „syntetickou vědu, která se opírá o souhrn výsledků jiných společenských věd (zejména takových, které se zabývají problematikou vesnice a zemědělství), sleduje a objevuje působnost obecných zákonů vývoje společenského života na vesnici v celém jejich rozsahu, vnitřní spojitosti a ve vzájemném působení jejich stránek, vztahů a procesů...“^{*)} V tomto smyslu razí Tauber místo termínu „sociologie vesnice“ raději širší pojem „sociologie venkova“, protože tímto termínem lze lépe obsáhnout složité vztahy zemědělství a rolníků k ostatnímu obyvatelstvu a ke zvláštním geografickým i přírodním podmínkám vesnice. Povahou recenzované publikace souvisí dále s koncepcí, kterou autor v minulém desetiletí prosazoval také prakticky ve svých vědeckoorganizačních funkcích. Byl v uplynulém období hlavním iniciátorem a organizátorem několika zdařilých vědeckých symposií, na nichž se sešli vědci nejrůznějšího zaměření, aby z *mnoha* pohledů posoudili *jeden* společný problém, jímž je dnešní zemědělství a venkov. Bez pochopení tohoto Tauberova syntetického ideálu, jeho snahy po komplexnosti a celistvosti, nelze pochopit ani genezi, ani ducha, ani hlavní přínos, ani slabší místa jeho knížky; proto se k této otázce ještě vrátíme.

Kniha o lidech na vesnici vznikla z výsledků výzkumu, který se konal na jaře 1962 ve vybraných družstevních aglomeracích v Jihočeském kraji. Výzkum, k jehož realizaci vzešla iniciativa z Výboru socialistické kultury, mohl být uskutečněn jenom díky mimořádné podpoře, které se mu dostalo od jihočeského KV KSČ. Zkoumal, jak vesnice v jižních Čechách reagují na úsilí strany, aby byla dovršena socialistická přestavba zemědělství, jak se mění sociální a třídní struktura,

*) str. 182.

jak se uplatňuje nová zemědělská inteligence, jaká je situace mezi mládeží, jaký je stav vzdělávací, výchovné a kulturní práce mezi zemědělci.

Fakta o jižních Čechách, jimiž publikace disponuje, byla tedy z větší části zjištěna skupinou výzkumníků. Autor tato fakta třídí, srovnává, spojuje a chápe se jich jako východiska k tomu, aby se zamyslel nad dnešním našim zemědělcem vůbec. Čerpá přitom z četných dalších pramenů a mobilizuje především své veliké životní zkušenosti, aby mohl, a to bez zastaralých schémat, ukázat vesnici jako integrální i rozpornou součást našeho národního a společenského organismu. S tímto cílem srovnává situaci v jihočeských družstevních aglomeracích se stavem, který je dnes v jiných krajích a v celé ČSSR. Objasňuje základní teoretické otázky. Aplikuje metodu vývoje srovnávací a některá významná data a ukazatele uvádí do nových poznávacích souvislostí i tím, že je poměří dnešním stavem světového zemědělství.

Strukturálně je knížka — na svůj celkový nevelký rozsah — dosti členitá. Její jádro však představují ze šesti kapitol především tři: III. Lidé v zemědělství; IV. Třídní přesuny československé vesnice; V. Osvěta a kultura ovlivňují vývoj zemědělství. Už samotný název knihy a jedné z kapitol naznačují, že autorovi jde o problém lidí na vesnici. Ale problém lidí se projevuje v mnoha dimenzích: v oblasti populační, v otázkách věkových, generačních a rodinných, v postavení mládeže a žen, v obtížích kvalifikace, ve stavu a možnostech družstevní demokracie, v politické práci, ve vývoji třídní skladby a v narůstajícím významu nových strukturotvorných prvků — pracovních kolektivů, brigád socialistické práce aj. Problém lidí se promítá dále do stavu veřejného života a společenské organizace, do aktivity lidí a do celého komplexu jevů, které zahrnujeme pod problematiku kultury a osvěty; autor v ní například bilancuje to, co kulturní a výchovná práce na vesnici zatím vykonala, analyzuje stav společenských organizací, poukazuje na formální přeborganizovanost veřejného života lidí a naznačuje řešení, ukazuje rozpory kategorie volného času, hodnotí hospodaření s kulturními fondy aj.

Uvážíme-li, že kromě všech těchto pohledů obsahuje knížka ještě další tři kapitoly (I. Od minulosti k zítřku; II. Zemědělství na úrovni průmyslu — vesnici na úrovni města; VI. Sídelní uspořádání socialistické vesnice) je nasnadě, že autor musel při nedostatku místa překo-

návat nebezpečí, aby jeho práce nepůsobila místy dojmem mozaiky složené z izolovaných poznatků. Dosahuje toho právě tím, že prostřednictvím zdánlivě vnější mnohotématicnosti sleduje z různých aspektů téma jedině: Stav, vývoj a problematiku *subjektivního činitele*. Lidé na vesnici nejsou v jeho knize jenom pracovní silou, jak sám poznamenává v úvodu své třetí kapitoly. Jeho lidé nejsou ani abstraktními nositeli sociálních znaků. Jsou hospodáři; otcí rodin; unavenými starci, kteří pracují ze všech sil, ačkoliv by už toužili po odpočinku; mladými lidmi, kteří v prostředí vsí ještě většinou těžce bojují za své ideály tvořivého a kulturního života; jsou nadšenými a obětavými pracovníky; jsou politickými funkcionáři, kteří jsou začasťe zatíženi veřejnou činností víc než dělničtí funkcionáři ve městech; jsou lidmi, kteří se mýlí, protože se ještě nevymanili ze všech představ minulosti; současně jsou často lidmi, které odrazuje formálnost a byrokracie, a kteří zatrpklí nad porušováním svých demokratických práv v družstvech a nad přehlížením svých zkušeností starých hospodářů; jsou rolníckými otci, které už nezdobí stará patriarchální moc a váha hlavy rodů atd.

Bylo by pro recenzenta svízelné a prakticky vůbec nemožné, kdyby měl hodnotit jednotlivé autorovy názory a tvrzení, i když by snad mohl o leccěms z toho, co obsahují, diskutovat. Nejdůležitější je, že se Tauber svou vlastní orientací — na zkoumání úlohy aktivity subjektivního faktoru — zapojuje velmi aktuálně do dlouhého a vytrvalého úsilí strany, aby byly definitivně překonány deformace z minulých let. To, čím se zabývá je pravým protikladem let, kdy se hovořilo více o věcech a číslech než o lidech, kdy se objektivita společenských zákonů vykládala nezdídka jako fatální působení vnějších sil nad člověkem a kdy úloha subjektivní angažovanosti byla degradována na pouhé trpné vykonatelství vyšších záměrů.

Kniha ukazuje, jak socialismus vytváří na vesnici objektivní předpoklady pro likvidaci odcizení a pro trvalou humanizaci člověka. Ale současně na faktech dokazuje, že pouhá objektivní existence socialistických výrobních vztahů se ještě nestává automaticky motivem společenské aktivity. To, co objektivně existuje, musí být lidmi na vesnici ještě také subjektivně prožíváno jako blízkost nebo přímo totožnost jejich zájmů se zájmy společnosti, jako vědomí smyslu a prospěšnosti jejich úsilí, politické angažovanosti, sebevýchovy, sebevzdělání, sebekulturování apod.; musí být zprostřed-

kováno neformální demokratizací, správným řízením, účelně pojatým politickým a kulturním životem.

Socialismus je jediný společenský řád, který poskytuje i rolníkovu životu nový sociální obsah. Tuto historickou přednost socialismu nemůže vyrvat nikdo jiný než on sám, svými vlastními omyly nebo chybami. Aby k takovým zbytečným jednostrannostem nedocházelo, aby ty, k nimž došlo, se rychle napravily, aby socialismus na české a slovenské vesnici vykazoval rychle a bez zábran všechno to nejlepší, co nejen skutečně, ale i potencionálně poskytuje — v tom je vnitřní etika a stranickost Tauberovy práce.

Bylo by arci k autorovi neupřímné, kdybychom v jeho práci na druhé straně přešli problémy, jichž je si nepochybně sám dobře vědom. Syntetická metoda, které použil, je jistě namístě. Na knížce je patrný zápas s tím, že ne ve všech kapitolách mohla vycházet z předchozího analytického zpracování. Fond výzkumných a statistických údajů je dosti nerovnoměrný. S tím pak souvisí to, že úroveň jednotlivých kapitol a oddílů se někdy liší. Ovšem i postihnout všechna potřebná fakta a souvislosti pro veliký syntetický obraz soudobé vesnice, to nemůže dokázat ani početná skupina badatelů, a tím spíše jeden člověk a v krátkém časovém období. Snad by se však dalo uvažovat o tom, že v této situaci mohl autor jít ještě s větší odvahou tou cestou, již tak oceňujeme: rozvinout subjektivní problematiku a omezit některé z dalších aspektů, protože v některých případech pak nemohl než redukovat své oddíly na pouhé teoretické nebo informativní glosy. Knížka sleduje skoro více záměrů než mohl její omezený rozsah unést.

Kromě toho zde zapůsobily vnější vlivy, které jsou běžné v naší knižní publicistice. Technické podmínky našich vydavatelství zřejmě neumožňují ani při nejlepší vůli vydávat aktuální práce tak rychle, jak by si to požadavky časovosti skutečně vynucovaly. Publikace byla podána ke XII. sjezdu, ale nyní už stojíme před XIII. sjezdem KSČ. Od doby, kdy byla autorem psána, urazilo naše sociologické poznání venkova zase další kus cesty. Některé otázky, o nichž se autor může zmínit jenom v poznámkách, byly nově podrobeny výzkumu a zveřejněny operativnější cestou v rozmnžených nebo časopiseckých statích.

A přece ani v tomto případě práce nezastarává, jak soudím, ani pro ty *odborníky*, kteří na svých jednotlivých speciálních úsecích toho vědí už více. Jej

cena zůstává v uvedené celistvosti pohledu. Skutečná syntéza není pouhý součet poznatků, ale přináší vždycky něco nového, co není obsaženo v premisách. V moderním pojetí ještě neztratila platnost Baconova myšlenka o idolech. Není zcela překonán výrok, že voják chce všechno řešit zbraní, politik diplomacií, kněz papežským verdiktem, úředník administrativním aktem. Člověk nepřestal zcela tíhnout k tomu, aby nazíral, neboť mu to zatím dělá práci ani neumožňuje, na okolní svět očima svého jednostranného poznání, svých omezených zkušeností. Ani svět vědy se ještě nevymanol z působení této zákonitosti a jednotliví badatelé stále někdy trochu věří ve spasitelské poslání jediné své vlastní vědy. Slouží-li Tauberova kniha, proti této přežívající tendenci, myšlence komplexnosti poznání, uchová si stále své opodstatnění.

Její hlavní význam je však v tom, co autor zřejmě sledoval jako svůj základní cíl — totiž v dosahu, jaký bude mít na *veřejnost*. Proto také volil patrně formu vědecké eseje. Proto je vhodná jeho metoda konfrontace obecného a zvláštního; nastiňuje běžnému čtenáři problematiku různých i některých složitých ekonomických

procesů plastičtěji než jak ji může postihnout obecně zaměřená teorie nebo propaganda. Tabulky, grafy a nákresy, jimiž je text hustě prokládán, poskytují často ve zkratce názornou orientaci tam, kde existují zatím ve veřejnosti spíše dohady než skutečné poznání. Mnohé z toho, co kniha objasňuje, bude nepochybně pro naše pracující z měst objevem. A to je zasloužné, když uvážíme, že přežitky a předsudky netrpí jenom vesnice sama; socialistickému rozvíjení zemědělství brání také přežitky a předsudky o vesnici v mimozemědělské veřejnosti. Pokud se je nepodaří potřit a vštípit názory správné, potud se nemůže stát otázka zemědělství záležitostí v pravém slova smyslu celospolečenskou a celonárodní, potud ani nebudou vytvořeny úplně etickopolitické předpoklady pro příliv mládeže do vesnic atd.

Můžeme oprávněně předpokládat, že pro pochopení správného postavení a úlohy zemědělství v našem životě vykonají v Tauberově knize nemálo nejen fakta a teoretické postuláty, ale i autorovo pochopení pro svět staré odcházející vesnice a především jeho prožitý vztah k její nové socialistické skutečnosti.

Doc. Vladimír Juřík

Fakulta osvěty a nováctví,
Praha 1, Celetná 20